

ՍԵՐԳԵՅ ԳՈՐՈԴԵՑԿԻՆ ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ*

Ռուս անվանի բանաստեղծ, գրող, հրապարակախոս, թարգմանիչ և հասարակական գործիչ Սերգեյ Գորոդեցկին (1884–1967), 1917 թ. սկզբին հիմնավորվելով Թիֆլիսում, գործի է անցնում քաղաքի կոնսերվատորիայում՝ վարելով գեղագիտական դասընթացներ և միաժամանակ աշխատելով «Կավկասկոյե սլովո» թերթում, որտեղ 1917 թ. հուլիսի 7-ից բացվում է հատուկ բաժին՝ «Արվեստ և գրականություն»։ Այս բաժնում Ս. Գորոդեցկին հանդես է եկել կիրառական արվեստներին նվիրված մի շարք քննադատական հոդվածներով։ Նրա վաստակը առանձնապես գնահատելի է հայ կերպարվեստի՝ գեղանկարչության, քանդակագործության, կիրառական արվեստների արժևորման ու մասսայականացման գործում։ Գորոդեցկու հաստատվելը Թիֆլիսում զուգադիպում է հայ կերպարվեստի պատմության հիշարժան էջերից մեկին։ Հայոց միջավայրում 10-ական թվականներին բուռն ծաղկում էր ապրում կերպարվեստը՝ հրամայաբար թելադրելով միություններ կազմելու, ցուցադրվելու պահանջ։ 1916 թ. հիմնվում է Հայ նկարիչների միությունը, որի նախագահ է ընտրվում վաստակաշատ նկարիչ Եղիշե Թադևոսյանը։ 1917-ին բացվում է հայ նկարիչների առաջին ցուցահանդեսը՝ պատմական իրադարձություն հայ մշակույթի պատմության մեջ, որ ընդունվում է մեծ խանդավառությամբ՝ վերածվելով իսկական տոնակատարության։ Քանիցս մամուլում, ելույթներում արծարծած լինելով ցուցահանդեսներ կազմակերպելու հարցը, Գորոդեցկին դառնում է այս, ինչպես և 1919 թ. կազմակերպված հայ նկարիչների երկրորդ ցուցահանդեսում ներկայացված արվեստագետների հիմնավոր ու հանգամանալի գնահատողներից մեկը։

1917 թ. ցուցահանդեսին նվիրված «Նկարիչների մոտ» վերնագրով բովանդակալից հոդվածում առաջնությունը տրվում է քանդակագործությանը։ Վերլուծվում են քանդակագործներ Հ. Գյուրջյանի և Գ. Քեփինովի գործերը։ Գեղանկարիչներից արվեստի տարբերակվող ինքնատիպությամբ բնութագրվում են Ե. Թադևոսյանն ու Մ. Սարյանը։

Առավել ծավալուն է հայ նկարիչների միության երկրորդ ցուցահանդեսին նվիրված Ս. Գորոդեցկու հոդվածը՝ «Հայ նկարիչների միության ցուցահանդեսը» վերնագրով։ 1919 թ. ապրիլին Թիֆլիսի համալսարանի սրահում բացված այս ցուցահանդեսում ներկայացված էին շուրջ հիսուն արվեստագետի գործեր, լայն տեղ էր հատկացված գեղանկարչությանը, գրաֆիկային։ Այս անգամ Գորոդեցկին հնարավորություն ուներ գնահատելու շատերին և նկարչական բնատուր զգացողությամբ ու ձիրքով, արվեստաբանական լայն գիտելիքներով ու ճաշակով Մ. Սարյանի և Ե. Թադևոսյանի կողքին բնութագրվում է Վ. Գայֆեճյանի ու Հ. Տեր-Թադևոսյանի, Գ. Շարբաբջյանի և Ս. Խաչատրյանի, Փ. Թերլեմեզյանի ու Վ. Ախիկյանի, վերջապես աշխարհահռչակ «փայլուն օֆորտիստ» Էդգար Շահինի և ուրիշների արվեստը։

Ս. Գորոդեցկու այս հոդվածներում առկա հիմնավոր և նուրբ գնահատականները, քննադատական դիտարկումներն ու հետևությունները մինչ օրս էլ չեն կորցրել իրենց հնչեղությունն ու արժեքը։ Դրանք արվեստների լայն իմացություն,

* «Պատմաբանասիրական հանդես»-ի գլխավոր խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, patmhandes@rambler.ru, հոդվածի ներկայացման օրը՝ 07.09.2020, գրախոսման օրը՝ 21.09.2020, տպագրության ընդունման օրը՝ 05.10.2020:

բարձր ճաշակ, նկարչական ձիրք ունեցողի բնութագրեր ու ընդհանրացումներ են, որոնց կողքով չի կարող անտարբեր անցնել հայ կերպարվեստի պատմաբանը կամ տեսաբանը:

Քանալի բառեր – Սերգեյ Գորոդեցկի, Թիֆլիս, Հայ նկարիչների միություն, Եղիշե Թադևոսյան, ցուցահանդեսներ, «Կավկազսկոյե սլովո» թերթ, քննադատական հոդվածներ:

Ռուս անվանի բանաստեղծ, գրող, հրապարակախոս, թարգմանիչ և հասարակական գործիչ Սերգեյ Գորոդեցկու (1884–1967) գրական-մշակութային, հասարակական-քաղաքական հայանպաստ գործունեությունն Առաջին համաշխարհային պատերազմի և դրան հաջորդած տարիներին մեծապես կապվում է Արևմտյան Հայաստանի ու Անդրկովկասի հետ¹: Արևմտյան Հայաստանում հայության կրած ողբերգական իրադարձությունների անմիջական ականատեսը, 1917 թ. սկզբին հիմնավորվելով Թիֆլիսում, գործի է անցնում քաղաքի կոնսերվատորիայում՝ վարելով գեղագիտական դասընթացներ և միաժամանակ աշխատելով «Կավկազսկոյե սլովո» թերթում, որտեղ 1917 թ. հուլիսի 7-ից բացվում է հատուկ բաժին՝ «Արվեստ և գրականություն»: Այդ խորագրի տակ ամեն շաբաթ՝ ուրբաթ օրերին, զետեղվում էին արվեստի ու գրականության հարցերին վերաբերող հոդվածներ, ակնարկներ, գրախոսականներ, հաղորդումներ, մեծ չափով Ս. Գորոդեցկու հեղինակությամբ, ով և գլխավորում էր բաժնի աշխատանքը: Շուտով, սակայն, նկատվում է հոգեբանական հետաքրքիր երևույթ. որոշ չափով հեռանալով լայն ասպարեզից՝ նա հանձնվում է իր բնատուր ձիրքերին՝ նկարչությանն ու բանաստեղծությանը, և հենց այս ոլորտներում էլ զուգահեռաբար ծավալում է օգտակար գործունեություն՝ սկսելով նախ նկարչությունից: Հայտնի է, որ Արևմտյան Հայաստանի «անվախճան պոեմի նման» մեծ ու հմայիչ աշխարհը միաժամանակ դարձել է նկարչական ոգեշնչման աղբյուր, և Գորոդեցկին վրձնել է հիշարժան հուշարձաններ, բնության գեղատեսիլ պատկերներ: Ի դեպ, նրա նկարչական ձիրքը ժամանակին նկատել է Ի.Ե. Ռեպինը²:

Ս. Գորոդեցկին այն կարծիքն ուներ, որ «...տեսողությունն առաջադիմում է ավելի արագ, քան մյուս բոլոր զգայությունները»³: 1917 թ. դեկտեմբերի 3-ին «Կավկազսկոյե սլովո»-ում հրապարակվում է նրա՝ «Մանկական ստեղծագործություն» հոդվածաշարի առաջին հոդվածը, որտեղ ընթերցողներին առաջարկում է ցուցահանդես կազմակերպելու համար խմբագրու-

¹ Մանրամասն տե՛ս **Ջաքարյան Ա.**, Սերգեյ Գորոդեցկին Արևմտյան Հայաստանում և Անդրկովկասում, Երևան, 2010: ն ու յ ն ի՝ Сергей Городецкий в Западной Армении и в Закавказье (1915–1921 гг), Ереван, 2015.

² Տե՛ս Литературное наследство, т. 92. В четырех кн. Александр Блок. Новые материалы и исследования. Кн. Вторая, Москва, 1981, стр. 5. Արևմտյան Հայաստանում Ս. Գորոդեցկու վրձնած ջրաներկ նկարներն ու մատիտանկարները պահվում են Հայաստանի Հանրապետության գրականության և արվեստի թանգարանում (այսուհետև՝ ԳԱԹ). տե՛ս Ս. Գորոդեցկու արխիվ, № 57–73:

³ **Գորոդեցկի Ա.**, Հայաստանի և հայ կուլտուրայի մասին: ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս Գ.Բ. Ղարիբջանյանի խմբագրությամբ և առաջաբանով: Կազմ. և ծանոթ.՝ Ի. Սաֆրազբեկյան, Երևան, 1980, էջ 106:

թյանն ուղարկել 5–12 տարեկան երեխաների նկարած գործերը: Այդ ձեռնարկումը, անկասկած, ոչ միայն նկարչական ձիրքի ու նախասիրության, այլև Արևմտյան Հայաստանում որբեր հավաքելու ընթացքում երեխաների հետ կապվածության ծնունդն էր, և ունենում է հետաքրքիր արդյունք: Ուղարկված նյութերով 1918 թ. հունվարի 21-ին թերթի խմբագրության երեք դահլիճում բացվում է «Մանկական ստեղծագործության» միօրյա ցուցահանդես: Ներկայացվել են շուրջ քառասուն երեխայի նկարներ. Ցուցահանդեսը մեծ արձագանք է գտնում քաղաքի հասարակայնության շրջանում: Ստացված եկամուտով հրատարակվում է հայ, ռուս, վրացի երեխաների ստեղծագործությունների ալմանախ՝ «Դրախտային արծվիկ» վերնագրով⁴:

«Տեսողական» արվեստների մասսայականացումը ռուս բանաստեղծն այնուհետև շարունակում է «մեծերի» հետ: Նրա ջանքերով կազմակերպվում ու 1918 թ. մարտի 3-ին «Աշխատավոր» թերթի խմբագրության երկու սենյակում բացվում է «Վան–Էրզրում–Տրապիզոն» ցուցահանդեսը, ուր ներկայացվում են այդ քաղաքների պատմական հուշարձանները՝ Բ. Ռյաբովի, Ն. Սևերովի և Մ. Կերնի ջրաներկ պատկերներով, լուսանկարներով ու չափագրություններով: Ցուցահանդեսը գրավում է քաղաքի լայն հասարակայնության, գիտական շրջանների հետաքրքրությունը. թանգարանները բանակցություններ են վարում ցուցադրված հավաքածուն ձեռք բերելու համար: Բացմանը Վանի հնությունների մասին զեկուցում է Գորոդեցկին. դա այնուհետև կրկնվում է մինչև ցուցահանդեսի փակումը, որը գործում է մեկ շաբաթ⁵:

Ապրիլի 1-ին «Արս» ամսագրի խմբագրությունում բացվում է մանուկների նկարչական երկրորդ ցուցահանդեսը՝ ավելի քան 300 նկարներով: Բացմանը Գորոդեցկին հանդես է գալիս «Ուրախությունն ու տխրությունը մանուկների նկարներով» զեկուցումով⁶:

Այս ամենին զուգահեռ՝ «Կավկասկոյե սլովո»-ում Ս. Գորոդեցկին հանդես է եկել կիրառական արվեստներին նվիրված մի շարք քննադատական հոդվածներով: Հատկապես ուշագրավ է նրա գործունեության այս կողմը, քանզի որպես արվեստաբան ձևավորվել է հենց Թիֆլիսում: Գորոդեցկու վաստակը գնահատելի է հայ կերպարվեստի՝ գեղանկարչության, քանդակագործության, կիրառական արվեստների արժևորման ու մասսայականացման գործում: Նրա հաստատվելը Թիֆլիսում զուգադիպում է հայ կերպարվեստի պատմության հիշարժան էջերից մեկին: Հայոց միջավայրում 10-ական թվականներին բուռն ծաղկում էր ապրում կերպարվեստը՝ հրամայաբար թելադրելով միություններ կազմելու, ցուցադրվելու պահանջ: 1916 թ. հիմնվում է Հայ նկարիչների միությունը, որի նախագահ է ընտրվում վաստակաշատ նկարիչ Եղիշե Թադևոսյանը: 1917-ին բացվում է հայ նկարիչների առաջին ցուցահանդեսը՝ պատմական իրադարձություն հայ մշակույթի պատմության մեջ, որ ընդունվում է մեծ խանդավառությամբ՝ վերածվելով

⁴ «Кавказское слово», Тифлис, 1918, 20 марта. Ալմանախի մեկ օրինակը պահվում է ԳԱԹ-ում (Ս. Գորոդեցկու արխիվ, № 53):

⁵ «Республика», Тифлис, 1918, 1 марта; 1918, 3 марта; «Кавказское слово», 1918, 6 марта; «Возрождение», Тифлис, 1918, 6 марта.

⁶ «Հորիզոն», Թիֆլիս, 1918, 14 ապրիլի, 1918, 16 ապրիլի:

իսկական տոնակատարության: Քանիցս մամուլում, ելույթներում, ինչպես վերը նշվեց, արծարծած լինելով ցուցահանդեսներ կազմակերպելու հարցը, Գորոդեցկին դառնում է այս, ինչպես և 1919 թ. կազմակերպված հայ նկարիչների երկրորդ ցուցահանդեսում ներկայացված արվեստագետների ամենահիմնավոր ու հանգամանալի գնահատողներից մեկը: Անգնահատելի են նրա նուրբ ու խորաթափանց մեկնությունները, որոնք, անշուշտ, խթանել են կերպարվեստի զարգացումը, նպաստել արվեստասեր հասարակայնության վերաբերմունքի ու ճաշակի ձևավորմանը:

1917 թ. ցուցահանդեսին նվիրված «Կավկասկոյե սլովո»-ում տպագրված «Նկարիչների մոտ» վերնագրով բովանդակալից հոդվածում⁷ առաջնությունը տրվում է քանդակագործությանը: Ելակետն այն է, որ՝ «Լեռնային բնությունը, վիթխարի լեռնաշղթաներն ու զանգվածեղ քարաժայռերը ամենից առաջ քանդակագործի ստեղծագործություն են»: Առավելապես Հ. Գյուրջյանին վերաբերող այս ելակետը տարածվում է և նկարչության վրա: «Կովկասի նկարիչը,- ավելացնում է Գորոդեցկին,- կոչված է մաքուր ու հստակ ձևի արվեստի»: Այս ելակետից քննելով Գյուրջյանի «Ճշմարիտ, մոնումենտալ» արվեստը՝ հոդվածագիրն ազգային այդ առանձնահատկությանը՝ մոնումենտալությանը, ծուլված, տեսնում է ժամանակի ֆրանսիական հոգեբանական քանդակագործությունից եկող մի այլ հատկանիշ՝ հոգեբանություն դրոշմելու վարպետություն: Այս երկու երակների միասնությամբ սեղմ ու հստակ բնութագրերով հոդվածում «ընթերցվում են» Գորկու, Շալյապինի, Շիրվանզադեի, զորավար Անդրանիկի կիսանդրիները, որոնցում, Գորոդեցկու կարծիքով, լուծված է դժվարին մի խնդիր: Մարմարի և բրոնզի մեջ ամեն անգամ յուրովի մարմնավորվում է հոգու ներքին անորսալի շարժում. «Գորկու ստեղծագործական ներքին լարումը», Շալյապինի ինքնաբուխ երաժշտականությունը, Շիրվանզադեի ներշնչվածության ծանոթ շարժումը, «զորավար Անդրանիկի տազնապալի հայացքը»:

Ելակետային առումով հետաքրքիր է նաև քանդակագործ Գրիգոր Քեփինովի «Գարուն» գործի վերլուծությունը: «Ի՞նչը կարող է ավելի քաղցր ու «սիրուն» լինել», քան գարունը», - գրում է Գորոդեցկին և բացատրում, բայց ահա «... մեր առջև զորեղ ֆիգուր է, գրեթե աղճատյալ դեմք, բոլոր մկանները լարված են. սա բնություն ծնող մայրն է, բնություն – աշխատավոր կինը, բնություն – արարիչ ուժը: Սա մանուշակների ու անմոռուկների փունջ չէ, այլ մեծ գաղափար, որ համարձակորեն գրեթե լուծման է հասցված»:

Գեղանկարիչներից արվեստի տարբերակվող ինքնատիպությամբ բնութագրվում են Ե. Թադևոսյանն ու Մ. Սարյանը: «Սպասում են ուղևորների», «Շոգ երկիր» և «Հեքիաթ» կտավների քննությամբ շեշտվում է «լույսը՝ բնության մեջ, գույնը՝ երանգապնակի վրա» բեկբեկելու, լուսային խաղեր ստեղծելու Թադևոսյանի նախասիրությունը: Սարյանի յուրօրինակությունը գույների՝ «ուղղակի սրտառույշ» զգայական մաքրությունն է, գունային երաժշտական սինթեզներ անելու հակումը՝ դիմանկարներում:

Առավել ծավալուն է հայ նկարիչների միության երկրորդ ցուցահան-

⁷ «Кавказское слово», 1917, 11 февраля.

դեսին նվիրված Ս. Գորոդեցկու հոդվածը «Հայ նկարիչների միության ցուցահանդեսը» վերնագրով⁸: 1919 թ. ապրիլին Թիֆլիսի համալսարանի սրահում բացված այս ցուցահանդեսում ներկայացված էին շուրջ հիսուն արվեստագետի գործեր, լայն տեղ էր հատկացված գեղանկարչությանը, գրաֆիկային: Այս անգամ Գորոդեցկին հնարավորություն ուներ գնահատելու շատերին և նկարչական բնատուր զգացողությամբ ու ձիրքով, արվեստաբանական լայն գիտելիքներով ու ճաշակով Մ. Սարյանի և Ե. Թադևոսյանի կողքին բնութագրվում է Վ. Գայֆեճյանի ու Հ. Տեր-Թադևոսյանի, Գ. Շարբաբյանի և Ս. Խաչատրյանի, Փ. Թերլեմեզյանի ու Վ. Ախիկյանի, վերջապես աշխարհահռչակ «փայլուն օֆորտիստ» Էդգար Շահինի և ուրիշների արվեստը:

Հայ գեղանկարիչներին համարելով «արևապաշտներ»՝ Գորոդեցկին խորաթափանց նրբությամբ առանձնացնում է յուրաքանչյուրի արվեստի ինքնատիպ կողմերը, լայնախոհությամբ արժեքավորում՝ մեկի կոմպոզիցիոն, մյուսի՝ անալիտիկ, երրորդի՝ հարթային, չորրորդի՝ գծանկարի, հինգերորդի՝ գույներ երանգավորելու վարպետությունը:

«Մեծ ձիրքով օժտված» Գայֆեճյանի գծանկարների և էտյուդների բարդ թեմաներում՝ բազմությունը զբոսայգում, խմբված մարդիկ սրճարանում, Գորոդեցկին որսում է նկար կառուցելու, լույսի առատության մեջ նյարդային գծիկների քառսով ձևեր հյուսելու, ցուլքերի և ստվերների ցանցում ռիթմը պահպանելու հմտությունը: Դա համարելով Վրուբելի ազդեցություն՝ հոդվածագիրը բացատրում է, որ ինչպես գծանկարներում, այնպես էլ էտյուդներում՝ «...կարծես պատահական վրձնախազերը պահպանում են աներևույթ ձևը, և բնօրինակի՝ սպիտակ շողերով տրոհված, խախտված կապակցությունը հառնում է աչքի առաջ նկարչի կամքով: Աշխարհը տարրալուծելով բծերի, նա իր ցանկությամբ նորից է ի մի բերում այն»:

Արվեստաբանական նույնպիսի թափանցումով են բնութագրվում և հաջորդ «արևապաշտի»՝ Հ. Տեր-Թադևոսյանի գործերը, որն արդեն ոչ թե տրոհում, այլ թանձրացնում է օդն ու լույսը՝ ասես լույսի շողերը դարձնելով կշռության, կշռավոր: «Նա ֆիզիկոսի նման տեսնում է ճառագայթների լույսն առարկայի վրա և զարմանալիորեն որսում է շողերի անկման հարթությունը»,– գրում է Գորոդեցկին, ապա դառնալով նկարչի լավագույն գործերից մեկին («Գնչուհին»)՝ պարզաբանում. «... ծանր լույսը ճգմել է ամեն ինչ, հարթել-հավասարեցրել և չի կարողացել ճնշել ու խլացնել միայն կարմրադեղին գույնը գլխաշորի վրա: Լույսն սպանում է ծավալը, տափակացնում ամեն ինչ: Եվ ահա այդ բանը շատ լավ գիտի Տեր-Թադևոսյանը»:

Սարյանի կտավներում՝ «Առաջվա նման արևը... դեղին թավշի պես սփռվում է աշխարհի վրա ... սակայն հյուսվածքն սկսել է երերվել, փոքր-ինչ բարձրանալ, և ահա՝ կյանք, կենցաղ, հարմարավետություն: Տաք, սրտամոտ առարկաներ: Առօրյա կենսակերպի ներդաշնակություն: ... Պարսկաստանը հայտնվել է սեփական տանը ...»:

«Արևապաշտ» Գրիգոր Շարբաբյանը՝ «Ալ-դեղնավուն արևով է ողողել ամբոխը, թափորը, բնապատկերը, տներն ու եկեղեցին և ասես ֆիգուրները

⁸ «Кавказское слово», 1919, 12 мая. Հմմտ. Գորոդեցկի Ս., նշվ. աշխ., էջ 100–107:

հալել-ծուլել է ֆոնին»: Նրա ազգագրական կտավները Ս. Խաչատրյանի «Ձոհաբերություն հայոց վանքում» աշխատանքի հետ, «ուր առաջադրանքների մի ամբողջ կծիկ կա», «պետք է տեղ գտնի երկրամասային թանգարանում»:

Վեցերորդ «արևապաշտը»՝ Ստեփան Գաբաևը, «... ներկայացրել է երկու զարմանալիորեն վառ պատկերներ՝ դեղին «Պարսկաստանը» ... և ալ «Օրդուբադը» ... Երկու նկարն էլ ողողված են տաք, գրեթե շոշափելի շողերով: Եվ ինչպես պարսկական ջրավազանում, այնպես էլ Օրդուբադի լեռներում հեքիաթ կա, և այդ հեքիաթը, որ շատ հետաքրքիր է, ռեալիստի լեզվով է պատմվում»:

Բարձր են գնահատվում Ե. Թադևոսյանի «Հայերի կյանքից» կտավը («ուր հեքիաթայինը ծնվում է ողբերգականից»), «Բոսֆորն առավոտյան», «Բեյրութ», «Սևանի վանքը» բնանկարները, «Արարատը»՝ «ուր լավ են մշակված լուսավոր մակերեսները»:

Իր խոսքն ավարտելով «արևապաշտների» մասին՝ Ս. Գորոդեցկին հավելում է. «Այս վեցով բոլորվում է այն նկարիչների շրջանակը, ովքեր արևը պատկերում են իբրև այդպիսին, մեր տեսողության վրա անվիճելիորեն իշխելու նրա զորությամբ: Մնացած վարպետներն ու երիտասարդներն աշխարհը պատկերում են կամ լուսաստվերի հին կանոններով, կամ մոայլ տոներով»: Այնուհետև հողվածագիրը նուրբ դիտարկումներով, հիմնականում մի քանի բառով, նախադասությամբ անդրադառնում է «մթության սիրահարներից» Ադամ Մեծիբոլոցկու, Ռուբենի («... ցուցահանդեսում Ռուբենի անկյունից իսկական կուլտուրականություն է բուրում»), Հակոբյանի, Վ. Ախիկյանի, Ս. Երկանյանի, Բժիշկ Զարգարյանցի, «խոշոր վարպետ» Զաքարյանի («որ անվիճելիորեն գողտրիկ նատյուրմորտներ է ստեղծել»), «փայլուն օֆորտիստ» Էդգար Շահինի, Փանոս Թերլեմեզյանի («... նա այս տարի ավելի թարմաշունչ է, քան անցյալ տարի»), գրաֆիկ Ալեքսանդր Կուլմինի, քանդակագործներ Գիլհելմսկայայի («ծաղրաքանդակներն ավելի լավն են, քան սովորական քանդակները»), Միքայել Միքայելյանի, Գյուրջյանի («... ներգործուն, հոյակապ կիսանդրիները»), Կարիկովայի («... նատյուրմորտները..., որ խիստ տարբերվում են նկարչուհու մյուս գործերից»), Կիրակոսյանի, Սերգեյ Մարի («համարձակ պատկերը»), Թարխանյանի, Ֆլորենսկայայի («տառապալի գծանկարները»), Վանո Խոջաբեկյանի և Քոչարյանի («ճեպանկարները, գործեր, որ արժանի են մեծ ուշադրության...») գործերին: «Ինչ վերաբերում է Յու.Ի. Թաիրովայի հավաքածուին, գրում է Գորոդեցկին, ապա հայ կիրառական արվեստի վերածննդի գաղափարը հետապնդող նրա աշխատանքին մենք մի առանձին հողված կնվիրենք»:

Ինչևէ. չպետք է կարծել, սակայն, որ Գորոդեցկու քննվող հողվածները հյուսված են միայն գովեստներից: Հստակ, կտրուկ, ավելորդաբանությունից զերծ նրա բնութագրերը պարունակում են նաև կարևոր վերապահումներ ու դիտողություններ: Այսպես, հիմնավորապես գնահատելով Ե. Թադևոսյանի տաղանդը՝ նա միաժամանակ նկատում է, որ «Ֆիգուրները բացարձակապես չեն հաջողվում մաեստրոյին», Ս. Խաչատրյանի «շոյլ ծիրքին» առաջարկում է «ներքին դիմահար, որոշ ինքնասահմանափակում», որքանով ամեն բանի ձեռք զարկելը խանգարում է կենտրոնացմանը: Պակաս էական չէ նրա զգու-

շացումը Տեր-Թադևոսյանին: Հավաստելով, որ նրա «Շուկա», «Մթնշաղ», «Փողոց Սամարղանդում» գործերը՝ «կարելի է երկար ըմպել արևի նման», տեղնուտեղը նկատում է. «Սակայն վարպետությամբ (ասել է՝ տեխնիկայով – Ա. Հ.) արբենալու վտանգն է սպառնում մեզ: Վարպետությունը հիվանդություն է, յուրատեսակ սկլերոզ, կարծրացում և նույնիսկ փայտացում: Կենդանի տաղանդը պետք է վախենա նրանից և հաղթահարի առաջ ու առաջ գնալու անզուսպ ձգտումով»:

Ահա այսպիսի հիմնավոր և նուրբ գնահատականներ, քննադատական դիտարկումներ ու հետևություններ, որոնք մինչ օրս էլ չեն կորցրել իրենց հնչեղությունն ու արժեքը: Դրանք արվեստների լայն իմացություն, բարձր ճաշակ, նկարչական ձիրք ունեցողի բնութագրեր ու ընդհանրացումներ են, որոնց կողքով չի կարող անտարբեր անցնել հայ կերպարվեստի պատմաբանը կամ տեսաբանը:

СЕРГЕЙ ГОРОДЕЦКИЙ О ВЫСТАВКАХ СОЮЗА АРМЯНСКИХ ХУДОЖНИКОВ ТИФЛИСА

АНУШАВАН ЗАКАРЯН

Знаменитый русский писатель, поэт, публицист, переводчик и общественный деятель Сергей Городецкий (1884–1967), обосновавшись в Тифлисе в начале 1917 года, одновременно приступил к работе в Консерватории, где вел курс по эстетике, и в газете «Кавказское слово», где публиковал свои критические статьи по прикладному искусству в открывшейся 7-го июля 1917 года тематической рубрике «Искусство и литература». Исключительны его заслуги в оценке и популяризации армянского изобразительного и прикладного искусства. Переезд Городецкого в Тифлис совпал с периодом бурного расцвета, переживаемого армянским изобразительным искусством в 10-х годах двадцатого века и диктовавшего настоятельную необходимость создания союзов и активной выставочной деятельности. В 1916 году учреждается Союз армянских художников, председателем которого избирается признанный мастер, живописец Егише Тадевосян. В 1917 происходит историческое событие в истории армянской культуры – открывается первая выставка армянских художников, встреченная с большим воодушевлением и вылившаяся в большой праздник. В печати, в других своих выступлениях не раз касавшийся вопроса организации выставок, Городецкий становится критиком, давшим серьезную и обстоятельную оценку авторам, выставившимся на этой, а спустя два года и на второй выставке армянских художников.

В посвященной выставке 1917 года содержательной статье, озаглавленной «У художников», приоритет отдан скульптуре. Анализируются произведения А. Гюрджяна и Г. Кепинова. Из живописцев отмечаются отличающиеся своеобразием произведения Е. Тадевосяна и М. Сарьяна.

Более пространную статью С. Городецкий посвятил второй выставке Союза армянских художников, открывшейся в апреле 1919 года в зале тифлисского университета. В экспозицию были включены работы без малого пятидесяти живописцев, скульпторов и графиков. На этот раз, наряду с М. Сарьяном и Е. Тадевосяном, высокой оценки Городецкого удостоились прирожденное художественное чутье и талант, вкус и обширные познания в области искусствоведения В. Гайфеджяна и О. Тер-Тадевосяна, Г. Шарбабчяна и С. Хачатряна, Ф. Терлемезяна и В. Ахикяна и других. Экспертом отдельно были отмечены творения всемирно известного «блестящего оформиста» Эдгара Шаина.

Обоснованные и прозорливые оценки, критические наблюдения и выводы, характеристики и обобщения, содержащиеся в статьях С. Городецкого, свидетельствуют о глубоком знании предмета, тонком вкусе и художническом даровании их автора, и, как таковые, они и сегодня представляют интерес и ценность для историков и теоретиков армянского изобразительного искусства.

Ключевые слова – Сергей Городецкий, Тифлис, Союз армянских художников, Егише Тадевосян, выставки, газета «Кавказское слово», критические статьи.

SERGEY GORODETSKIY ON THE EXHIBITIONS OF THE UNION OF ARMENIAN ARTISTS OF TIFLIS

ANUSHAVAN ZAKARYAN

The remarkable Russian writer, poet, publicist, translator and public figure Sergey Gorodetskiy (1884-1967), having settled in Tiflis in the beginning of 1917, started to work for the local Conservatory, where he taught a course on aesthetics, and, concurrently, for the “Kavkazskoe slovo [The Word of Caucasus]” newspaper, where he published critical reviews on applied arts under the specialized heading “Art and Literature” (opened on July 7, 1917). His efforts in the evaluation and popularization of Armenian visual and applied arts are highly recognized. S. Gorodetskiy’s move to Tiflis coincided with the phase of rapid flourishing of Armenian visual arts, which happened in the 1910s and dictated an urgent need of founding unions and organizing exhibitions. In 1916, the Union of Armenian Artists was established, and the recognized master, painter Yeghishe Tadevosyan was elected as President. A historical event in the history of Armenian culture took place in 1917: the first exhibition of Armenian artists opened, which was welcomed heartily and grew into a huge celebration. In the press, as well as in his other presentations, Gorodetskiy had many a time addressed the issue of organizing exhibitions. Hence, he became the key expert to give a serious and thorough assessment of the works on this particular display.

Two years later, in 1919, he will write about the second exhibition of Armenian artists.

In the insightful article, entitled “At the Artists’” and dedicated to the 1917 exhibition, sculpture was prioritized, namely, the works of the sculptors H. Gyurjyan and G. Kepinov. Among the painters, the creations of Ye. Tadevosyan and M. Saryan were singled out for their originality.

In April 1919, in the hall of the University of Tiflis, the second exhibition of the Union of Armenian Artists opened, featuring works by roughly fifty painters, sculptors and graphic artists. S. Gorodetskiy published a comprehensive review. This time, along with M. Saryan and Ye. Tadevosyan, Gorodetskiy spoke highly of the inborn artistic feeling, talent, taste, and broad knowledge of art history of the painters V. Gaifejyan and H. Ter-Tadevosyan, G. Sharbabchyan and S. Khachatryan, P. Terlemezyan and V. Akhikyan and others. The reviewer paid particular attention to the works of the world renowned “brilliant etcher” Edgar Shahin.

The thorough and sagacious assessments, critical observations and inferences, characteristics and generalizations in S. Gorodetskiy’s reviews attest to their writer’s vast knowledge of the subject, exquisite taste and artistic gift and, as such, up until now, they attract the interest of and are valued by historians and theoreticians of Armenian visual arts.

Key words – Sergey Gorodetskiy, Tiflis, the Union of Armenian Artists, Yeghishe Tadevosyan, exhibitions, “Kavkazskoe slovo [The Word of Caucasus]” newspaper, critical reviews.